

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 17^{ΗΣ} ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1994

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ ΔΙΑΝΝΕΛΙΔΗ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ο Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Κωνσταντῖνος Δεσποτόπουλος** λέγει τὰ ἑξῆς:

Παρουσιάζω δύο βιβλία τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Ἀγγελοῦ Ἀγγελόπουλου με θέματα μείζονος σπουδαιότητας. Καὶ τὰ δύο ἔχουν ἐκδοθεῖ πρόσφατα, τὸ ἓνα σὲ ἀγγλικὴ γλώσσα, με ἀπεύθυνση πρὸς τὸ διεθνὲς κοινό, ἀπὸ τὸν Ἐκδοτικὸ Ὄργανισμὸ University Press of America, τὸ δεύτερο σὲ γλώσσα ἑλληνικὴ με ἀπεύθυνση πρὸς τὸ ἑλληνικὸ προπάντων κοινὸ ἀπὸ τὸν Ἐκδοτικὸ Οἶκο Παρουσία.

Τὸ πρῶτο ἔχει τίτλο *The third World and the rich Countries*, με ὑπότιτλο *Proposals to Combat the Global Economic Crisis*, καὶ φέρεται ὡς ἔργο δύο συγγραφέων, τοῦ Ἀγγελοῦ Ἀγγελόπουλου καὶ τοῦ Melvin Fagen, βασίζεται ὅμως σὲ προηγούμενα βιβλία τοῦ Ἀγγελοῦ Ἀγγελόπουλου.

Τὸ θέμα του ἔχει πρόδηλα οἰκουμενικὸ χαρακτήρα. Καὶ δὲν εἶναι τυχαῖο, ὅτι προλογίζεται ἀπὸ τὸν πρῶην Γενικὸ Γραμματέα τοῦ Ὄργανισμοῦ τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν Javier Perez de Guéllar.

Στὸ εἰσαγωγικὸ πρῶτο κεφάλαιο (σ. 1-8) παρουσιάζεται με ἀδρότητα καὶ πυκνότητα ἢ συνεχιζόμενη ἀπὸ ἐτῶν οἰκονομικὴ κρίση τῶν χωρῶν τῆς Οἰκουμένης, πλούσιων καὶ φτωχῶν. Κατονομάζονται, εἰδικώτερα, ἡ αὔξηση τῆς ἀνεργίας, ἡ διόγκωση τοῦ ἐξωτερικοῦ χρέους πολλῶν χωρῶν, ἡ μείωση τοῦ αὐξητικοῦ ρυθμοῦ τῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος, ἡ διεθνὴς ὕφεση τοῦ ἐμπορίου καὶ οἱ ὀξύτερες ἀντιθέσεις μεταξὺ ἀντιπάλων ἐμπορικῶν συγκροτημάτων, ὁ μεγάλος ἀριθμὸς πτωχεύσεων τραπεζῶν καὶ ἄλλων οἰκονομικῶν μονάδων σὲ πολλὰς χῶρας, ἡ πτώση τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου σὲ φτωχὰς καὶ σὲ πλούσιες χῶρας, ἡ μὴ ἄρτια μέριμνα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση καίριων οἰκολογικῶν προβλημάτων, ἡ ἀνάγκη γιὰ νέες πρωτοβουλίες καὶ ἄλλα.

Τò δεύτερο κεφάλαιο (σ. 9-33) έχει θέμα τις χώρες τοῦ λεγόμενου Τρίτου Κόσμου, δηλαδή 120 φτωχές εἴτε ὑπανάπτυκτες χώρες, με πληθυσμὸ συνολικὸ τὰ τρία τέταρτα περίπου τῆς σημερινῆς ἀνθρωπότητος. Παρουσιάζονται με ἀριθμητικὰ στοιχεία οἱ μεταξὺ τους διακρίσεις ὡς πρὸς τὸν βαθμὸ τῆς φτώχειας τους, καὶ ιδιαίτερα ἡ κατάσταση πείνας ἐνδὸς δισεκατομμυρίου ἀνθρώπων, χειρότερη ἀπὸ τὴν κατάσταση ἔνδειας τῶν ἄλλων τριῶν δισεκατομμυρίων ἀνθρώπων τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ τους. Ἐπισημαίνεται ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ τους καὶ ἡ δυσαναλογία του πρὸς τὴν αὔξηση τοῦ ἀκαθάριστου ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ἀλλὰ προβάλλονται καὶ οἱ ἄλλες αἰτίες γιὰ τὴν ὑπανάπτυξη καὶ τὴ φτώχεια τους, πολλαπλές καὶ ἀλληλοπροσδιοριστές. Μεῖς ιδιαίτερη ἐπιμέλεια περιγράφονται οἱ ἐπιπτώσεις τῆς ὑπαγορευμένης ἀπὸ τις πλούσιες χώρες πολιτικῆς προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, οἱ βαριὰ ἐπιζήμιες γιὰ τὴν οἰκονομία πολλῶν ὑπανάπτυκτων χωρῶν. Τονίζεται ἡ ἀπὸ τοῦ 1970 τουλάχιστον αὔξουσα πτώχυνση πολλῶν ὑπανάπτυκτων χωρῶν καὶ ἐξηγοῦνται οἱ λόγοι τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς παρακμῆς. Ἐξάιρεται μάλιστα, ὅτι ἀπὸ τὸ 1981 ἕως τὸ 1990 οἱ ὑπανάπτυκτες χώρες ἔχουν πληρώσει πρὸς τις πλούσιες χώρες, γιὰ ἐξόφληση χρεῶν, 100 δισεκατομμύρια δολάρια πλέον τῶν ὅσων ἔχουν λάβει ἀπὸ αὐτές, με συνέπεια τὴν περαιτέρω πτώχυνση τῶν φτωχῶν αὐτῶν χωρῶν καὶ τὴν περαιτέρω πτώση τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τῶν λαῶν τους. Σημειώνεται, ὅτι ἀπὸ 1981 ἕως 1991 τὸ ἐξωτερικὸ χρέος τῶν ὑπανάπτυκτων χωρῶν ἔχει αὐξηθεῖ κατὰ 80% καὶ ὅτι ἐξ ἄλλου τὸ 30% περίπου τοῦ χρηματικοῦ ὕψους τῶν ἐξαγωγῶν τους πρέπει νὰ διαθεθεῖ γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ ἐξωτερικοῦ χρέους των. Καὶ στὴ συνάρτηση αὐτὴ παρατηρεῖται, ὅτι ἡ πρῶην Σοβιετικὴ Ἐνωση καὶ οἱ Ἀνατολικές χώρες τῆς Εὐρώπης στὴ διάρκεια τῆς τελευταίας δεκαετίας ἔχουν περιέλθει στὴν κατάσταση τῶν ὑπερχρεωμένων χωρῶν. Καταληκτικὰ, προβλέπεται ὅτι θὰ συνεχισθεῖ ἡ χειροτέρευση τῆς οἰκονομίας τῶν ὑπανάπτυκτων χωρῶν, ἀν καὶ δὲν εἶναι κάτι σὰν νόσημα χρόνιο.

Ἡ ἀπαισιόδοξη αὐτὴ πρόβλεψη ἔχει ὡς βάση τὴν ἔλλειψη πιθανότητας νὰ ληφθοῦν τὰ ἀναγκαῖα ἀντίμετρα πρὸς ἄρση τῶν κατονομαζόμενων ἐπτά αἰτιῶν γιὰ τὴ συνεχιζόμενη ὑπανάπτυξη τῶν φτωχῶν ἀνὰ τὴν οἰκουμένη χωρῶν.

Στὸ κεφάλαιο 3 (σ. 35-50) παρουσιάζονται καὶ ἀξιολογοῦνται προβλέψεις καὶ προγράμματα διεθνῶν Ὁργανισμῶν, ὅπως τῆς Παγκόσμιας Τράπεζας, τοῦ Διεθνοῦς Νομισματικοῦ Ταμείου, τῆς Γραμματείας τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν, σχετικὰ με τὴν κατάσταση καὶ γιὰ τὴ βελτίωση τῆς οἰκονομίας τῶν χωρῶν τῆς Οἰκουμένης, με συμπέρασμα, ὅτι δίχως θεμελιακὲς ἀλλαγές τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς τῶν φτωχῶν καὶ τῶν πλούσιων χωρῶν ἡ οἰκονομικὴ ἐξαθλίωση τοῦ λαοῦ τῶν φτωχῶν θὰ συνεχισθεῖ, ἀλλὰ καὶ ἡ ὕφεση τῆς οἰκονομίας τῶν πλουσίων.

Στὸ κεφάλαιο 4 (σ. 51-76) ἐξηγεῖται ἀναλυτικὰ, τί σημαίνει ὁ ὅρος «ὑπερχρέωση» τῶν ὑπανάπτυκτων χωρῶν καὶ ποιὲς εἶναι οἱ συνέπειές της γιὰ τὴν οἰκονομία τους, ἐξιστοροῦνται καὶ ὑποβάλλονται σὲ κριτικὴ διάφορες προσπάθειες γιὰ ἐλάφρυνση χωρῶν ὑπανάπτυκτων ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ χρέος τους καὶ χαρακτηρίζεται ὡς ἀταπάτη μᾶλλον ἢ πρὸς αὐτὲς «βοήθεια».

Ἀναφέρεται, ὅτι συνολικὰ τὸ ἐξωτερικὸ χρέος τῶν χωρῶν τοῦ λεγόμενου Τρίτου Κόσμου ἀνέρχεται σὲ περίπου 1 τρισεκατομμύριο 500 δισεκατομμύρια δολλάρια. Καὶ προτείνονται ὀρισμένα μέτρα, ληπτέα μὲ συναίνεση ἢ καὶ πρωτοβουλία τῶν δανειστριῶν χωρῶν, πρὸς διευκόλυνση τῶν ὑπερχρεωμένων χωρῶν γιὰ ἐξόφληση τῶν χρεῶν τους σὲ μακροχρόνιες προθεσμίες, δίχως παραμέληση τῆς προσπάθειάς τους γιὰ βελτίωση τῶν ὅρων ζωῆς τοῦ πληθυσμοῦ τους.

Στὸ κεφάλαιο 5 (σ. 77-92) προτείνονται ἤδη πρωτοβουλίες τῶν χωρῶν τοῦ Τρίτου Κόσμου γιὰ τὴν προαγωγή τῆς εὐημερίας τῶν λαῶν τους, μὲ τὴ λήψη ἀπὸ τὶς κυβερνήσεις τους σειρᾶς ἀλληλοσυμπληρουμένων μέτρων: διαρθρωτικῶν ἰδιαιτέρα τῆς γεωργίας καὶ τῆς βιομηχανίας, ἀλλὰ καὶ ἄλλων, ὅπως ἡ ἀπασχόληση τῶν ἀνέργων σὲ δημόσια ἔργα βελτιωτικὰ τῆς ὑποδομῆς, ἡ μείωση τῶν πολεμικῶν δαπανῶν, ἡ λήξη τῶν ἐμφυλίων συγκρούσεων, ἡ μὴ διαφυγὴ κεφαλαίου πρὸς τὸ ἐξωτερικὸ, ἡ καταπολέμηση τῆς διαφθορᾶς, ἡ μείωση τοῦ ρυθμοῦ ἀυξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ προστασία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, ἡ ἀναδιαπραγμάτευση τοῦ ἐξωτερικοῦ χρέους.

Στὸ κεφάλαιο 6 (σ. 93-109) ἐξηγεῖται, γιατί καὶ πῶς οἱ πλούσιες χῶρες πρέπει νὰ βοηθήσουν τὶς φτωχές.

Ἡ οἰκονομικὴ αὐτὴ βοήθεια χαρακτηρίζεται ὡς ὑπαγορευμένη καὶ ἀπὸ τὸ οἰκονομικὸ συμφέρον τῶν ἴδιων τῶν πλούσιων χωρῶν, ἀλλὰ προπάντων ἀπὸ ἠθικὴ ἐπιταγή. Τονίζεται ἡ ἀδυναμία τῶν συνόρων νὰ παρεμποδίσουν τὴ διακίνηση τῆς ἀθλιότητος πρὸς τὶς πλούσιες χῶρες, ὅπως δείχνεται μὲ τὴ λαθρομετανάστευση πρὸς αὐτές, ἢ μὲ τὴν ἐμπορία τῶν ναρκωτικῶν ἢ καὶ μὲ ἄλλα.

Ἀντιμετωπίζεται καὶ τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητας νὰ παρασχεθεῖ ἀπὸ τὶς πλούσιες χῶρες ἡ βοήθεια πρὸς τὶς φτωχές, ὅταν καὶ οἱ ἴδιες οἱ πλούσιες χῶρες ὀφείλουν νὰ βοηθήσουν τμῆμα τοῦ πληθυσμοῦ τους, βυθισμένο στὴ φτώχεια. Ὑποστηρίζεται, ὅτι ἡ ἐφικτὴ ἐλάττωση τῶν πολεμικῶν δαπανῶν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, ὅπως καὶ ἄλλων πλούσιων χωρῶν, ὕστερα ἀπὸ τὸν τερματισμὸ τοῦ ψυχροῦ πολέμου, παρὰ τὰ σύμφυτα μὲ αὐτὴν οἰκονομικὰ πολυπλοκά ζητήματα, ἐξασφαλίζει τοὺς πόρους γιὰ τὴν βοήθεια πρὸς τὶς χῶρες τοῦ Τρίτου Κόσμου. Καὶ προτείνεται ἡ ἀλλαγὴ τῆς πολιτικῆς τοῦ Διεθνoῦς Νομισματικοῦ Ταμείου καὶ τῆς Παγκόσμιας Τράπεζας καὶ ἡ θέσπιση ἐνὸς καινούργιου Σχεδίου Marshall.

Στὸ κεφάλαιο 7 (σ. 111-123), μὲ προμετωπίδα μάλιστα χωρὶς ἔργου τοῦ Ἄριστοτέλους, παρουσιάζεται συγκεκριμένα τὸ θεσπιστέο αὐτὸ καινούργιο Σχέδιο Marshall, ὡς μόνος πρόσφορος τρόπος διεθνοῦς συνεργασίας γιὰ νὰ καταπολεμηθεῖ ἡ φτώχεια καὶ ἡ ὑπερχρέωση.

Ἐποδεικνύεται νὰ συγκληθοῦν ἀπὸ τὰ Ἕνωμένα Ἔθνη μιὰ Διεθνῆς Διάσκεψη γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς φτώχειας, καὶ μιὰ ἄλλη γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς ὑπερχρέωσης, καὶ νὰ λειτουργήσῃ τὸ οἰκουμενικῆς ἤδη ἐφαρμογῆς Σχέδιο Marshall ὡς νέα παραγωγικὴ χρηματοδότηση τῶν ὑπανάπτукτων χωρῶν, συμπληρωτέα ἐξ ἄλλου καὶ ἀπὸ ἰδιωτικὴ χρηματοδότηση.

Ὅσα ἤδη συνοπτικὰ ἐκθέσαμε ἀπὸ τὰ περιεχόμενα τοῦ βιβλίου, καὶ ὅσα περιέχονται ἀκόμη στὸν Ἐπίλογό του (σ. 125-132) ἢ καὶ τὶς παραρτηματικὰς σελίδες του (σ. 133-138), μαρτυροῦν γιὰ τὴν πολιτικο-οικονομικὴ σπουδαιότητα, ὅπως καὶ γιὰ τὴν ἠθικὴ σημασία τοῦ ὄψιμου αὐτοῦ ἔργου τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Ἀγγελου Ἀγγελόπουλου.

Στὶς σελίδες του συνυφαίνονται ὁ οἰκονομολογικὸς στοχασμὸς, ὁ πολιτικὸς σχεδιασμὸς καὶ ἡ ἐμπνοὴ τῆς ἠθικῆς. Χαιρετίζομε τὴν εὐεργετικὴ αὐτὴ συνύφανση ὡς ἑναρμονισμένη πρὸς τὰ κλασσικὰ πρότυπα. Ἐπενθυμίζομε ὅτι ἡ οἰκονομικὴ θεωρία τοῦ Ἄριστοτέλους ἐμφανίζεται βασικὰ ὡς κεφάλαιο τοῦ ἔργου του Πολιτικά, ἐνῶ καὶ τὰ Πολιτικὰ χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἄριστοτέλη ὡς παρέκταμα, πρὸς ὀλοκλήρωση, τοῦ ἔργου του Ἠθικὰ Νικομάχεια, ὅπου ἐξ ἄλλου ὑπάρχουν ἤδη στοιχεῖα καίρια οἰκονομικῆς θεωρίας. Καὶ ἄς μοῦ ἐπιραπεῖ νὰ ἐπενθυμίσω ἀκόμη, ὅτι πραξιολογικὰ ἡ οἰκονομία εἶναι ἀντικείμενο τῆς πολιτικῆς, ἐνῶ ἡ γνήσια τουλάχιστον πολιτικὴ διέπεται ἀπὸ τὴν ἠθικὴν.

* * *

Τὸ δεύτερο, πρόσφατο, βιβλίον τοῦ κ. Ἀγγελόπουλου ἔχει τίτλον «Ἀπὸ τὴν Κατοχὴν στὸν Ἐμφύλιον» καὶ ὑπότιτλον «Ἡ μεγάλη εὐθύνη τῶν Συμμάχων». Ὁ τίτλος αὐτὸς καὶ ὁ ὑπότιτλος ἐξάιρουν ὅ,τι θεωρεῖται πιὸ ἐνδιαφέρον στὸ θέμα του. Ἴσως ὅμως καὶ ἀδικεῖται κάπως τὸ βιβλίον ἀπὸ τὸν τίτλον του, καθὼς αὐτὸς ἐμφανίζει τυχρὸν ἀξιῶσεις οἰονεὶ ἐξαντλητικῆς πραγματείας γιὰ τὴν μετάβαση ἀπὸ τὴν ἐκφρασμένην μὲ τὴν λέξιν «Κατοχὴν» φοβερὴν περίοδον τῆς ἑλληνικῆς Ἱστορίας πρὸς τὴν ἐκφρασμένην μὲ τὴν λέξιν «Ἐμφύλιος» τραγικώτατην περιόδον τῆς. Ἡ πρόθεσις ὅμως τοῦ κ. Ἀγγελόπουλου, ἢ σχετικὴ μὲ τὸ βιβλίον αὐτό, γραμμένον ἄλλωστε ὄχι μὲ τὴν γραφίδα του, ἀλλὰ συγχροτημένον ἀπὸ ὅσα ἐκμυστηρεύθηκε σὲ πολυήμερον συνέντευξιν, ἦταν ὄχι νὰ ἐκδόσῃ ἱστορικὸν σύγγραμμα ἢ Τόμον Ἀπομνημονευμάτων, ἀλλὰ, ὅπως

μέ ὀρθή μετριοφροσύνη δηλώνει ὁ ἴδιος, στή σελίδα 9 ἤδη, νά ἐκπληρώσει τὸ «χρέος» του πρὸς τὴν Ἱστορία καὶ πρὸς τίς νεώτερες γενεές, ἀφοῦ ὑπῆρξε κατὰ μιὰ κρίσιμη περίοδο τοῦ δημόσιου βίου τῆς χώρας ἐνεργὸς παράγων του, καὶ συγκεκριμένα στὰ χρόνια 1944 καὶ 1945, ὅποτε διαδραματίστηκαν γεγονότα μὲ συγκλονιστικὴ βαρύτητα καὶ μὲ ἀποφασιστικὴ συμβολὴ γιὰ τὴν ἔπειτα κατάσταση τῆς Ἑλλάδος. Θέλησε δηλαδή ὁ κ. Ἀγγελόπουλος νά καταθέσει τὴ μαρτυρία του, γιὰ τὰ πολιτικὰ γεγονότα καὶ παρασκήνια τῆς δραματικῆς ἐκείνης ἱστορικῆς περιόδου, καὶ εἰδικώτερα νά ἐκθέσει, ἐξομολογητικὰ σχεδόν, μὲ ἄδολη ἐντιμότητα καὶ εἰλικρίνεια, ὅσα ἔζησε, ἔπραξε, κατόρθωσε ἢ καὶ δὲν κατόρθωσε ὁ ἴδιος τότε, ἀλλὰ καὶ νά προβεῖ στὴν ἀξιολόγησή τους κάπως, ἔστω ἐκ τῶν ὑστέρων, ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τῶν συνεπειῶν τῶν πράξεων καὶ τῶν παραλείψεων τῶν πρωταγωνιστῶν ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ὥστε καὶ νά προβάλλει κάποια διδάγματα, χρήσιμα γιὰ τοὺς νεώτερους πρὸς ἀποφυγὴ στοῦ μέλλον παρόμοιων πολιτικῶν σφαλμάτων.

Περιέχει ὅμως τὸ βιβλίον καὶ συγκεκριμένες ὑποδείξεις πρὸς τὴν πολιτικὴ ἡγεσία τῆς χώρας, ὅπως σχετικὰ προπάντων μὲ τὰ δάνεια τῆς Γερμανίας ἀπὸ τὴν κατεχόμενη Ἑλλάδα, ὑπολογισμένα σήμερον σὲ 13 δισεκατομμύρια δολλάρια. Τονίζεται, ὅτι πρέπει νά τολμηθεῖ σήμερον ἡ προβολὴ τοῦ αἰτήματος γιὰ τὴν ἐξόφλησή τους, καθὼς εἶναι κάτι συμφωνημένο ἀπὸ τότε καὶ διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν πληρωμὴ «ἐπανορθώσεων» (σ. 29-35).

Ἰδιαιτέρη ἀξία ἔχει ἐπίσης τὸ κεφάλαιο τοῦ βιβλίου γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ νομισματικοῦ ζητήματος ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση Ἑθνικῆς Ἐνότητας, τὸ 1944 ὅταν ὁ κ. Ἀγγελόπουλος ἦταν Ὑφυπουργὸς Οἰκονομικῶν.

Κύριο μέρος ὅμως τοῦ βιβλίου εἶναι ἡ διαμέσου τῶν αὐτοβιογραφικῶν ἀφηγήσεων ἐξιστόρηση γεγονότων καὶ πράξεων τῆς περιόδου 1944-1945 καὶ ἡ σύστοιχη ἐπισήμανση τῶν κρίσιμων παραλείψεων, εἴτε σφαλερῶν καὶ βλαπτικῶν πρωτοβουλιῶν, Ἑλλήνων καὶ Συμμάχων. Ἔντονος εἶναι ὁ ὑποκειμενικὸς χαρακτήρας τοῦ σχολιασμοῦ τῶν πρωτοβουλιῶν αὐτῶν εἴτε παραλείψεων, μὲ τὴν ἔννοια τῆς μὴ πληρότητας καὶ τῆς προσωπικῆς, ἄρα περιορισμένης, σκοπιᾶς, ὅχι ὅμως τυχὸν μὲ τὴν ἔννοια ὑστεροβουλίας εἴτε μονομέρειας ἢ ἐμπάθειας. Ἐκδηλῆ εἶναι ἡ προσπάθεια τῆς ἀμεροληψίας καὶ ἀπροκαταληψίας, ἀλλὰ καὶ ἡ τόλμη τῆς κριτικῆς (σ. 157). Παρέχεται ἴσως ἡ ἐντύπωση ὅτι προβάλλονται πιὸ ἐπίμονα τὰ κρινόμενα λάθη τῆς ἡγεσίας τῆς Ἀριστερᾶς καὶ ὀλιγώτερο ἐπίμονα τὰ λάθη τῆς ἄλλης πολιτικῆς ἡγεσίας τῆς Χώρας. Εὐεξήγητες ὅμως εἶναι οἱ κάποιες ἐλλείψεις τυχὸν συμμετρίας στὴν ἔκφραση τοῦ καταλογισμοῦ εὐθυνῶν, καθὼς τὸ κείμενον τοῦ βιβλίου προέρχεται ἀπὸ συνέντευξη, καὶ οἱ διδόμενες ἀπαντήσεις κύρια βάση ἔχουν τὴν προσωπικὴ ἐμπειρία.

Ἡ κριτική τοῦ κ. Ἀγγελόπουλου ἔχει ἀντικείμενο καὶ τὶς ἐνέργειες τῶν Συμμάχων ἢ καὶ τὶς παραλείψεις τους, μάλιστα καὶ τὸν ἴδιο τὸν Τσώρτσιλ. Χαρακτηριστικὸς εἶναι ἄλλωστε καὶ ὁ ὑπότιτλος «Ἡ μεγάλη εὐθύνη τῶν Συμμάχων». Κιταγγέλλεται προπάντων (σ. 135-151) ἡ παράλειψή τους νὰ εἰδοποιήσουν ἐπίσημα τοὺς Ἕλληνες γιὰ τὴ συμφωνία τοῦ Ὀκτωβρίου 1944, τὴν καθοριστικὴ «ζωνῶν ἐπιρροῆς». Ἡ παράλειψη αὐτὴ χαρακτηρίζεται ὡς μιὰ κύρια αἰτία γιὰ τὴν τραγωδία τῆς Ἑλλάδος τὸν Δεκέμβριο 1944 καὶ τὰ χρόνια 1946-1949. Σημειώνονται ὅμως κάποιες ἐξηγήσεις γιὰ τὴ δυσχέρεια ἢ καὶ τὴν ἀδυναμία νὰ εἶχε ὑπάρξει ἐπίσημη εἰδοποίηση γιὰ τέτοιο θέμα.

Στὴ συνάρτηση αὐτῆ, ἃς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ μνημονεύσω κάτι καίριο, καὶ μὲ πηγὴ ἀξιόπιστη: ὁ ἀείμνηστος ὑπαρχηγὸς τοῦ ΕΔΕΣ Κομνηνὸς Πυρομάγλου ὑποστήριζε, ὅτι ὁ Στάλιν εἶχε στείλει ἔμπιστο πρόσωπο νὰ εἰδοποιήσει τὴν ἡγεσία τοῦ ἑλληνικοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος γιὰ τὴν συμφωνία του μὲ τὸν Τσώρτσιλ ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὅτι ἡ εἰδοποίηση αὐτὴ δὲν ἔφθασε ποτέ, δηλαδὴ τὸ ἀεροπλάνο μὲ τὸν ἔμπιστον αὐτὸν ἀγγελιοφόρο κατέπεσε, ἄγνωστον πῶς, στὴν ἐλεγχόμενη ἀπὸ τὸν Τίτο περιοχὴ.

Ἄς μοῦ συγχωρηθεῖ, ἀκόμη, νὰ συμπληρώσω κάπως ὅ,τι πιστεύει ὁ κ. Ἀγγελόπουλος γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς Δωδεκανήσου τὸ 1946 στὴν Ἑλλάδα (σ. 52). Ἀναμφίβολα ἐργάσθηκε γιὰ τὴν ἀπόδοση αὐτὴ ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τὸ 1945 Ἰωάννης Σοφιανόπουλος. Κρίσιμη, ὅμως, νομίζω ὑπῆρξε ἡ συμβολὴ τοῦ πρέσβυ τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως τότε στὴν Ἑλλάδα Ναυάρχου Ροντιόνωφ. Εἶχα εὐτυχῆσαι νὰ τὸν συναντήσω καὶ νὰ ἐκθέσω αὐτόκλητος γιὰ ποιούς λόγους ἔπρεπε ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωση νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἀπόδοση τῆς Δωδεκανήσου ὀλόκληρης στὴν Ἑλλάδα. Δέχθηκα τὶς θερμότατες εὐχαριστίες του, καθὼς τὰ ἐπιχειρήματά μου εἶχαν ἀπήχηση θετικὴ στὴ συνείδησή του. Καὶ μετὰ ὀλίγες ἐβδομάδες, μὲ πρωτοβουλία τοῦ Σοβιετικοῦ ὑπουργοῦ Μολότωφ στὴ Διάσκεψη τῶν Τεσσάρων Ὑπουργῶν Ἐξωτερικῶν, δηλαδὴ τοῦ Ἄγγλου, τοῦ Γάλλου, τοῦ Ἀμερικανοῦ καὶ τοῦ Ρώσου, ἀποφασίσθηκε ἡ παραχώρηση τῆς Δωδεκανήσου ὀλόκληρης στὴν Ἑλλάδα. Εἶχα ἐξηγήσει ἐμπεριστατωμένα στὸν Ναύαρχο Ροντιόνωφ, ὅτι καὶ τὸ συμφέρον τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως ἀπαιτοῦσε γιὰ λόγους καὶ γεωπολιτικούς ὀλόκληρο τὸ Αἰγαῖο νὰ ἐλέγχεται ἀπὸ ἓνα μόνο Κράτος, ἄρα καὶ ἡ Δωδεκανήσος νὰ ἀνήκει στὴν Ἑλλάδα, δικαιοῦχο της ἐξ ἄλλου γιὰ λόγους ἱστορικούς, ἀλλὰ καὶ διεθνοῦς δικαίου, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς αὐτοδιαθέσεως τῶν λαῶν. Τὰ ἴδια ἐπιχειρήματα, ἐξ ἄλλου, εἶχα ἤδη παρουσιάσει τὸν Ἰούνιο τοῦ 1945, μὲ ἄρθρα μου γιὰ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη ὡς κύρια ἐθνικὴ διεκδίκηση τότε, σὲ πρακτικὴ συνάφεια πρὸς τὸ ζήτημα τῶν Δαρδανελλίων.

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ἀγγελόπουλου, ὅμως, «Ἀπὸ τὴν Κατοχὴν στὸν Ἐμφύλιον», πέραν ἀπὸ αὐθεντικὴ μαρτυρία, ἔστω προσωπικοῦ χαρακτήρα, γιὰ μιὰ κρίσιμη περίοδο τῆς νεώτερης Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, εἶναι ἀκόμη συγκινητικὴ ἔκφραση τῶν βιωμάτων καὶ τοῦ ἤθους μιᾶς ἐκλεκτῆς προσωπικότητος, περιωσμένης ἀπὸ τὴ δίνη τῆς συγκλονιστικῆς ἐκείνης ἐποχῆς. Καὶ ἀποτελοῦν οἱ περιεχόμενες στίς σελίδες τοῦ ἀφηγήσει καὶ ἀξιολογήσει μάθημα εὐπρέπειας καὶ μετριοπάθειας, ὑπόδειγμα πολιτικῆς ἐντιμότητος καὶ ἠθικῆς συνέπειας, ἀλλὰ καὶ μεγαθυμίας καὶ ἀνεξικακίας. Ὑπέστη καὶ διωγμοὺς ἐπὶ χρόνια ὁ κ. Ἀγγελόπουλος γιὰ τὴν πατριωτικὴ τότε δράση του. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει κανένα ἔχνος πικρίας ἀτομικῆς στὴ μαρτυρία του γιὰ τὰ γεγονότα. Καὶ ὑπάρχει, ἐξ ἄλλου, ἡ ἀξιοπρεπεστάτη δήλωση τῆς ἐμμονῆς στὸ φρόνημα τῶν ἡρωϊκῶν ἐκείνων ἡμερῶν: «ἂν τὰ γεγονότα ἐπαναλαβάνονταν σήμερα, δὲν θὰ εἶχα διαφορετικὴ συμπεριφορά».

Ἀπευθύνω πολλαπλὰ συγχαρητήρια στὸν ἀγαπητὸ Ἀκαδημαϊκὸ γιὰ τὰ δύο πρόσφατα βιβλία του καὶ βαθύβλυστες εὐχὲς γιὰ συνέχιση τῆς εὐπραξίας καὶ τῆς εὐτυχίας στὸν βίο του.